

امامزاده‌های آذربایجان و شمال غرب ایران

امیر جعفر گنجا

نشر اختر

سرشناسه	: چهره‌گشا، امیر، ۱۳۵۸-
عنوان و نام پدیدآور	: امامزاده‌های آذربایجان و شمال غرب ایران / امیر چهره گشا.
مشخصات نشر	: تبریز: اختر، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۳۸ ص.: مصور.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۷-۴۱۳-۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا مختصر
یادداشت	: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است
یادداشت	: کتابنامه: ص، ۳۷-۴۸.
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۷۸۹۰۶۹

کلیه حقوق این اثر محفوظ است. به مؤلف بوده و ترجمه یا چاپ تمام یا بخشی از مطالب آن و نیز درج تمام یا بخشی از آن‌ها در ضمن بانک‌های اطلاعاتی و تهیه برنامه‌های رایانه‌ای یا استفاده مطالب و تصاویر در اینترنت و دیگر ابزارهای صوتی و تصویری، بدون اجازه قبلی مؤلف بصورت کتبی، ممنوع می‌باشد.

نشر اختر

امامزاده‌های آذربایجان و شمال غرب ایران

مؤلف: امیر چهره‌گشا

ویراستار: آرزو مناف‌پور خلیق

ناشر: نشر اختر/ نوبت چاپ: اول ۱۳۹۶ / ۳۴۸ صفحه وزیری / شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۷-۴۱۳-۰

مرکز پخش: تبریز- اول خیابان طالقانی، نشر اختر

تلفن: ۰۴۱-۳۵۵۵۳۹۳ و ۰۹۱۴۱۱۶۶۸۹۷

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱۲.....	فصل اول امامزادگان استان آذربایجان شرقی
۱۳.....	امامزاده سید ابراهیم تبریز
۲۶.....	امامزاده سید جمال تبریز
۳۱.....	امامزاده حلیمه خاتون تبریز
۳۹.....	امامزاده سید حمزه تبریز
۴۸.....	امامزاده سید عبدالله تبریز
۵۴.....	امامزاده سید محمد کججانی تبریز
۶۱.....	امامزاده عون علی و زین علی تبریز
۶۷.....	امامزاده سید حسین بن سید عبدالغفار اسکو
۷۳.....	امامزاده علی اهر
۷۸.....	امامزاده زین الدین اهر
۸۱.....	امامزاده باب الله علی بناب

- ۸۶..... امامزاده شعیب دوزال جلفا
- ۹۲..... امامزاده سید محمد نوجه مهر جلفا
- ۹۶..... امامزاده گنبد اوستی خاروانا
- ۱۰۰..... امامزاده سید هاشم زنوز
- ۱۰۵..... بویوک ایمازادای سراب (امامزاده بزرگ سراب)
- ۱۱۰..... امامزاده بابا یعقوب سیه رود
- ۱۱۳..... امامزاده دارد شند آباد شبستر
- ۱۱۷..... امامزاده خلیل صوفیا
- ۱۲۱..... امامزاده سید ابوالقاسم رحیم شیر
- ۱۲۸..... امامزاده اسماعیل علمدار - گرگر
- ۱۳۳..... امامزاده بهالالدین کلیر
- ۱۳۸..... امامزاده سید محمد (عطاء الله) مراغه
- ۱۴۵..... امامزاده سید ابراهیم مراغه
- ۱۴۹..... امامزاده سید احمد مرند
- ۱۵۵..... امامزاده سید ابراهیم مرند
- ۱۵۸..... امامزاده اسماعیل میانه
- ۱۶۴..... امامزاده سید محمد ورزقان
- ۱۶۹..... امامزاده سید ابراهیم خلیل جوشون ورزقان
- ۱۷۲..... امامزاده آقا بابا داش ورزقان
- ۱۷۵..... امامزاده میر کمال الدین و میر جلال الدین هشترو

- فصل دوّم: امامزادگان استان آذربایجان غربی ۱۷۹
- امامزادگان ابراهیم و محمد بکشلوی اورمیه ۱۸۰
- امامزاده سراج‌الدین دیزج‌تکیه اورمیه ۱۸۷
- امامزاده غریب‌حسن اورمیه ۱۹۲
- امامزاده سیّد بهلول خوی ۱۹۶
- امامزاده سیّد تاج‌الدین خوی ۲۰۳
- امامزاده اسحاق کهنه‌شهر سلماس ۲۰۶
- امامزاده ترج‌الدین علی چهاربرج میاندوآب ۲۱۲
- فصل سوّم: امامزادگان استان اردبیل ۲۱۵
- امامزاده سیّد صالح اردبیل ۲۱۶
- امامزاده حلیمه‌خاتون اردبیل ۲۲۴
- امامزاده سیّد حمزه کلخوران اردبیل ۲۲۷
- امامزاده صدرالدین کلخوران اردبیل ۲۳۱
- امامزاده سیّد صالح قاضیلر خلخال ۲۳۳
- امامزادگان سیّد صفی‌الدین، سیّد احمد و ام‌الکلیثوم خلخال ۲۳۸
- امامزاده سیّد دانیال خلخال ۲۴۰
- امامزاده هاشم خوجین خلخال ۲۴۳
- امامزاده قاسم خوجین خلخال ۲۴۶
- امامزاده عبدالله کلور ۲۴۸
- امامزاده سیّد حسین کلور ۲۵۲

۲۵۵.....	امامزاده محمد بن محمد حنفیه گرمی
۲۶۱.....	امامزاده سید عمادالدین ارشق مشکین شهر
۲۶۶.....	امامزاده سید سلیمان فخرآباد مشکین شهر
۲۷۱.....	امامزاده سید جعفر اونار مشکین شهر
۲۷۶.....	امامزاده بدرالدین نمین
۲۸۰.....	فصل چهارم: امامزادگان استان زنجان
۲۸۱.....	امامزاده سید ابراهیم زنجان
۲۸۷.....	امامزاده اسماعیل ابهر
۲۹۱.....	امامزاده زیدالکبیر ابهر
۲۹۶.....	امامزاده محمد ابهر
۳۰۰.....	امامزاده عبدالله سلطانیه
۳۰۵.....	امامزاده ام‌البین سلطانیه
۳۰۷.....	امامزاده یحیی صابین قلعه
۳۱۱.....	امامزاده سید یعقوب صابین قلعه
۳۱۶.....	امامزاده عبدالخیر قروه
۳۱۹.....	فصل پنجم: منابع و فهرست اعلام

بسم الله الرحمن الرحيم

پیش گفتار

در عرف تشیع، مزار امامزاده، بنا یا مجموعه بناهایی است که بر مدفن فرزندان یا فرزند زادگان ائمه اطهار و بزرگان سادات در طول دوره اسلامی بنا گردیده است. در ایران، شمار زیادی از اینگونه بناها موجود است که بخش قابل توجهی از آنها دارای آثار تاریخی و هنری ارزشمند هستند. بر اساس آمارهای موجود، در ایران، بیش از چهار هزار امامزاده وجود دارد که در استان‌های مختلف پراکنده‌اند. همه شخصیت‌های مدفون در این آرامگاه‌ها شناخته شده نیستند و تنها تعداد کمی از آنها از شجره‌نامه مورد قبولی برخوردارند و تعداد قابل توجهی نیز تنها بر اساس اعتقادات عوام ساخته و پرداخته شده است.^۱ تحقیق در احوال این بزرگان اغلب در نهایت سختی و گاه غیر ممکن می‌باشد. چرا که بسیاری از سادات از دست عمال جوی در خفا به صورت پنهان به ایران مهاجرت کرده و چون فوت کرده‌اند مردم منطقه، به‌ای به روی مزارشان ساخته و در بعضی مواقع لوحه نامشان را بر روی مزارشان نصب می‌کردند. اگر ترجمه حالشان ناگفته می‌ماند، این لوحه‌ها نیز اغلب به خط کوفی بوده و در زمان‌های بعدی که آنها را به خط ثلث یا نسخ بر می‌گرداندند، دشواری‌های خط کوفی در اعراب و ترتیب و گاه فرسوده شدن و از بین رفتن برخی کلمات مندرج در لوح سبب تحریف در نام صاحب مزار می‌گردید. بطور مثال نقی به صورت تقی، عبید... به صورت عبد... و ظاهر به صورت طاهر خوانده می‌شد. از این گذشته در بسیاری از موارد نیز در ذکر پدران صاحب مرقد تا اتصال به معصوم از باب اختصار در نسب، نام یک یا چند واسطه حذف شده است، بطوری که

۱. ر.ک: دایره‌المعارف بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی، محمد مهدی عقیابی، ص ۱

اکنون در نقاط مختلف امامزاده‌های فراوانی را می‌بینیم که فرزند امام موسی کاظم (ع) معرفی شده‌اند، حال آن‌که این افراد اکثراً از احفاد این امام همام می‌باشند که در نسب‌شان یک یا چند واسطه حذف گردیده و این موضوع آنان را به شکل فرزند بلا فصل امام در آورده است.^۱

بهر حال وجود تعداد زیادی از این بقاع در ایران، گویای موج گسترده مهاجرت‌هایی است که در قرون اولیه اسلامی به سوی ایران صورت گرفته است. مهاجرت امامزادگان به ایران، تحت تأثیر رویدادهای قرون اولیه اسلامی، در چهار دسته صورت گرفته است.

۱. آن‌هایی که در بیدادگری‌های امویان و به خصوص حجاج بن یوسف مجبور به مهاجرت شدند

۲. شماری از این بزرگان هنگام ولیعهدی حضرت امام رضا (ع) به ایران آمدند که به نوشته کتب تاریخی به چهار هزار نفر می‌رسیدند. با ورود امام رضا (ع) به ایران، سادات علوی راه این مملکت را در پیش گرفتند. آن حضرت بنا به روایات، ۲۱ برادر داشت که به همراه عموزادگان خود، از هر در شاه‌حسینی و حسینی راه خراسان در پیش گرفته و عده‌ای نیز همراه آن حضرت وارد ایران شدند.^۲ شهادت امام رضا (ع) موجب تعقیب علویان گردید و به شهادت عده‌ای و متواری شدن بقیه منتهی شد. برخی از ایشان راهی طبرستان و برخی نیز راه آذربایجان در پیش گرفتند و در برخی مناطق آن اقامت گزیدند ولی دامنه این مهاجرت‌ها در آذربایجان محدودتر از مناطقی مانند سواحل دریای خزر بود.^۳ پراکندگی امامزاده‌ها در نقاط مختلف ایران خود گویای عشق و علاقه

۱. نمونه‌های زیادی از این موارد در امامزاده‌های آذربایجان به وضوح دیده می‌شوند به عنوان مثال: عطاء...

بن موسی کاظم (ع) مراغه، ابراهیم بن موسی کاظم (ع) مرند و....

۲. ر.ک: الارشاد، شیخ مفید، مصحح محمد باقر بهبودی، ص ۶۰۰

۳. ر.ک: تاریخ شیعیان در آذربایجان، محمد رضایی، صص ۲۷-۲۶

وافر ایرانیان به این سادات می‌باشد. منطقه آذربایجان هم از این قاعده مستثنی نیست و با توجه به احساس امنیت بیشتر در این دیار، پذیرای خیل عظیمی از این مهاجران بوده است. انتخاب بزرگترین شهر آذربایجان، کهن شهر تبریز، به عنوان اولین پایتخت جهان تشیع خود گویای میزان علاقه زیاد مردم این سامان به اهل بیت می‌باشد.

۳. گروه سوم آن‌هایی بودند که در خروج برخی از نوادگان حضرت علی (ع) بر خلفای اموی و عباسی شرکت داشتند که پس از شکست آن‌ها به ایران فرار کردند.

۴. دسته‌ای از سادات که شمار آن‌ها از سه گروه بالا بیشتر بود، در زمان حکومت علویان در مازندران روی به دربار ایشان نهادند و چون علویان زیدی مذهب در طبرستان سلسله حکومتی تشکیل دادند، به ایشان پیوستند.

در خصوص بنای امامزاده‌ها، مدارک مختلف حاکی از این است که از همان سال‌های اولیه وفات امامزادگان، بنایی هر چند ساده بر مدفن آنان ساخته می‌شد که به مرور زمان از طرف اهالی محل بزرگان قوم، بناهای مجلل‌تری بر مرقدها بنا می‌شده که با انواع هنرها آن را مزین می‌ساختند. این نگهداری و هزینه آن، اموال و املاکی وقف می‌نمودند. پس از به قدرت رسیدن علویان در طبرستان و سپس آل بویه در ایران، آباد ساختن مراقد مطهر مورد توجه خاص قرار گرفت. در دوره حکومت ترکان سلجوقی، علی‌رغم حاکمیت مذهب تسنن، باز بزرگانی بودند که بنای امامزاده‌ها توجه شایانی مبذول می‌داشتند. در دوره ایلخانان مغول، خاصه در عهد ساراز خان، الحایت و ابوسعید بهادرخان، امامزاده‌ها تجدید بنا، تعمیر یا تزیین شدند.^۱ در ادوار بعدی نیز از دوران

۱. عباس اقبال آشتیانی در باره تجدید بناهای آرامگاهی در عصر ایلخانان مغول چنین می‌نویسد: «... مخصوصاً از عهد غازان بیعت که هم اسلام ایشان قوت گرفته و هم مدت سلطت ایلخانان مسلمان از دوره ایلخانی اسلاف مسلم آن جماعت طولیتر شده بقانون مسلمین بنای مقبره و گنبد مخصوص اقدام نموده‌اند بعلاوه برای نشان دادن تعلق خود باسلام بانشاء و تعمیر ابنیه خیر دیگر نیز از مساجد و جوامع و مدارس پرداختند». رک: تاریخ مغول، عباس اقبال آشتیانی، ص ۵۶۳

جانشینان تیمور، صفویان، قاجارها نیز ساخت و سازها و تزئینات اماکن تاریخی مخصوصاً بقاع متبرکه ادامه داشت. اما گسترده‌ترین ساخت و سازها و تعمیرات این بناها در دوره اخیر صورت گرفته، علی‌رغم اینکه بخش قابل توجهی از آثار تاریخی و هنری در جریان این ساخت و سازها از بین رفته است.^۱ بناهای آرامگاهی از جمله بقاع متبرکه امامزادگان، از جنبه‌های مختلف، از جمله نقش آن در جغرافیای شهری، فعالیت‌های مذهبی، اقتصادی، سیاسی و هنری و بالاخره برای شناسایی گسترش و احترام و اعتبار مذهب در دوره‌های مختلف تاریخی قابل مطالعه بوده و از اهمیت خاصی برخوردار است. بر همین اساس در این اثر سعی بر آن است تا ضمن شناساندن شرح حال و نسب افراد مدفون در این بقاع، به وضعیت جغرافیایی و مشخصات بنا نیز اشاره شود. روش تحقیق هم به دو صورت میدانی و کتابخانه‌ای صورت گرفته که در فصل پایانی کتاب به برخی از منابع مهم تحقیق اشاره شده است. علاوه بر این منابع، با بازدید از تمامی امامزاده‌های مذکور در این مجموعه، ضمن بررسی پرونده‌های ثبتی بقاع تاریخی موجود در سازمان میراث فرهنگی از کمک کار راهزانی‌های مسئولین سازمان اوقاف و امور خیریه مناطق مختلف و همچنین هیأت امنای امامزاده‌ها و مردم محل بهره‌ها جسته‌ام که جا دارد از این عزیزان که در تمام مراحل تحقیق از من یاری و کمک کردند و قدردانی نمایم.

امیر چهره گشا

تبیز - خرداد ۱۳۹۰

۱. ر.ک: دایره‌المعارف بناهای تاریخی ایران در دوره اسلامی، محمد مهدی عقیبی، ص ۱